

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ՄԱՆՎԵԼ ՁՈՒԼԸՅԸ
(ծննդյան 70-ամյակի առթիվ)

ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Մանվել Կարապետի Զուլպյանը լրացրեց իր 70 տարին: Ծնվել է 1930 թ., Սիրիայի Հալեպ քաղաքում: Այստեղ, Փրանսիական դպրոցում ստացել է իր նախնական կրթությունը: 1947 թ. հայրենադարձվել է Հայաստան, հաստատվել Գյումրի (Լենինական) քաղաքում: Ավարտել է տեղի Մ.Նալբանդյանի անվ. մանկավարժական ինստիտուտի պատմության ֆակուլտետը և ապա Երևանի Վ.Բրյուսովի անվ. ռուսաց և օտար լեզուների ինստիտուտի ռոմանո-գերմանական ֆակուլտետը: 1954 թ. ընդունվել է Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտի ասպիրանտուրա: Մի խումբ հայրենադարձ շնորհաշատ

երիտասարդների հետ գործուղվել է Լենինգրադի համալսարանի Արևելագիտության ֆակուլտետ, ուսումնառության շրջանն անցնելով և գիտական գործունեության պատրաստվելով մի այնպիսի խոշոր գիտնականի ղեկավարությամբ, որպիսին ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելին էր:

Մ.Զուլպյանը թեկնածուական ատենախոսությունը պաշտպանել է Լենինգրադում, 1960 թ., իսկ 1974 թ., երբ արդեն աշխատանքի էլ անցել Հայաստանի ԳԱ Պատմության ինստիտուտում, մեծ հաջողությամբ պաշտպանում է դոկտորական ատենախոսություն: Պատմության ինստիտուտում էլ նա ծավալեց իր արգասավոր գիտական գործունեությունը՝ մինչև 1988 թ. հոկտեմբեր: Այդ ժամանակից ի վեր, մինչև այժմ, զբաղեցնում է Երևանի Մանկավարժական ինստիտուտի ընդհանուր պատմության ամբիոնի վարիչի պաշտոնը: 1990 թ. ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ՝ Հայ սլավոագրության, Հայագիտության և արևելագիտության մեջ իր ներդրած ակնառու և ճանաչում ստացած վաստակի համար: Նույն գիտությունների մեջ նրա բաց արած նոր ուղղությունների հաստատումն էր ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսի կոչումը, 1995 թ.:

Մ.Զուլպյանի ողջ գործունեությունը աչքի է ընկնում խոր գիտականությամբ, փաստական և աղբյուրագիտական հենքի զարմանալի հարստությամբ: Նրա աշխատություններում արդյունավետորեն են օգտագործված հայկական, լատինական, ֆրանսիական և անգլիական աղբյուրներ: Աղբյուրագիտական այդպիսի կարևոր արժեք ունի «Օսմանյան օրենքները Արևմտյան Հայաստանում (17 - 18-րդ դդ.)» (Երևան, 1964) ժողովածուն (Ա.Խ.Սաֆրաստյանի հեղինակակցությամբ), որը նշված թեմայի և ժամանակաշրջանի ուսումնասիրության առումով լուրջ նշանակություն ունեցավ Հայագիտության համար:

Մ.Զուլպյանի աշխատություններին հատուկ են մեր պատմագրության մեջ առաջին անգամ գիտական լուրջ վերլուծության ենթարկվող Հիմնա-

Հարցերը, որ նրա գրչի տակ արդյունավորվում են լայն ընդհանրացումներով՝ Այդալիսին է նրա «Ձալալիների շարժումը և Հայ ժողովրդի զորաթյունը Օսմանյան կայսրությունում» (Երևան, 1966) աշխատությունը: Այն նվիրված է XVI դ. վերջի և XVII դ. սկզբի Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական պատմությանը՝ Օսմանյան կայսրության պատմության մեջ իր չափերով և ուժղնությամբ աննախընթաց, ջալալիների շարժման համադրությամբ: Ձալալիների շարժումը գիտնականը տալիս է իր սեփական հետազոտությունից բխող և հիմնավոր բնութագիր, եզրակացնելով, որ այդ շարժումն արագացում էր օսմանյան Թուրքիայի տնտեսական ու քաղաքական համակարգի խոր ճգնաժամը: Այս աշխատության մեջ աղբյուրագետի իր տալանտով Մ.Ջուլալյանը քննական վերլուծության է ենթարկում XVII - XVIII դդ. թուրք պատմագիրների (Բեհեի, Սոլալիզադե, Նաիմա, Քյաթիպ Չելեբի և այլք) տեսակետներն ու թույլ տված անճշտությունները: Ձալալիների շարժման խորքային պատճառները և դրանցով պայմանավորված պատմական իրողությունները ներկայացնելով, Մ.Ջուլալյանը անդրադարձել է Արևմտյան Հայաստանի տնտեսական կացությանը, ցույց տվել նրա կեղեքված և իրավազուրկ վիճակը օսմանյան բռնապետության պայմաններում: Ի լրումն այս ամենի, ասենք, որ նշված աշխատությունը էական կողմերով է բացահայտում թուրքական պատմագրության ազգայնական ուղղվածությունը: Թուրքական Պատմական ընկերության (Թյուրք Թարիհ քուրումու) և նրա հրատարակած «Թարիխ» աշխատության քննադատությամբ Ջուլալյանը հանդես է գալիս որպես ժամանակի թուրքական պատմագրության միակողմանիորեն քաղաքականացված բնույթի և ազգայնամոլ նկրտումների առաջին հիմնավոր բացահայտողներից մեկը մեր պատմագրության մեջ: Այս վերջին հիմնախնդիրը առանձին և ամբողջական հետազոտության առարկա է դարձել նրա «Հայաստանի հին և միջին դարերի պատմության հարցերի լուսաբանումը աղբի թուրք պատմագրությունում» (Երևան, 1970, ռուս.) աշխատության էջերում: Աշխատությունն ունի, հիրավի, լայն ընդգրկումներ՝ Հայ ժողովրդի պատմությունը նենգափոխելուն ուղղված թուրքական պատմագրության փորձերի բացահայտման տեսակետից:

Արևմտահայաստանի ուղիալ-տնտեսական, քաղաքական ու մշակութային իրականության հիմնահարցերը հանդամանալի հետազոտության են ենթարկվել Մ.Ջուլալյանի «Հայաստանը 16-րդ դ. 1-ին կեսին» (Մոսկվա, 1971, ռուս.) և «Հայաստանը 16 - 18-րդ դարերում» (Երևան, 1975) մենագրություններում: Գիտնականը լուրջ ուշադրություն է դարձրել նաև Հայաստանում ազատագրական շարժումների պատմությանը, դրանք պայմանավորող դործոններին և դրանց առնչվող՝ Պարսկաստանի, Օսմանյան Թուրքիայի և Ռուսաստանի քաղաքական և ռազմական հարաբերություններին: Հայերի ազատագրական շարժումները այստեղ ներկայացվում և դնահատվում են իրենց բարդ ու հակասական ընթացքի, դավանական տարաձայնությունների և այս վերջինին սերտորեն առնչվող՝ արտաքին ոչ միանշանակ քաղաքական կողմնորոշումների հիման վրա: Շարժման մեջ ընդգրկված ազգային կուռույցներից Մ.Ջուլալյանը հիմնավորված ուշադրություն է դարձրել Հայ եկեղեցու, նրա գործիչների տեղին և դերին: Այս տեսանկյունից են գնահատվում Հակոբ Շամախեցի և Միմեոն Երևանցի կաթողիկոսների գործունեությունը,

ինչպես և այլ քաղաքական գործիչների՝ Հ.Էմինի, Հ.Արղունյանի և այլոց գերը հայ-ռուսական հարաբերությունների, Հայաստանի ազատագրության գործում: Վերահիշյալ և այլ քաղաքական բնագավառների նուրբ վերլուծությամբ Մ.Զուլպյանը բացահայտում է Հայ ազատագրական շարժման միասնական, համագլխի բնույթը, որոշակի և առատ փաստերի տրամաբանությամբ հերքում ազգային շարժումը ըստ հատվածների և աշխարհագրական տարածքի տրոհելու ուղղված տեսակետները:

Արևմտյան Հայաստանի միջնադարյան պատմության ուսումնասիրության մեջ Մ.Զուլպյանը կարևորում է ժամանակի սկզբնաղբյուրների կարևոր նշանակությունը, որպիսին է նրա՝ մի շարք արևելագետների համագործակցությամբ հրատարակած էվիյա Ջելբու «Սեյահեթ նամեն» (Մոսկվա, 1983, ռուս.): Այս գործը, իբրև սկզբնաղբյուր, լուրջ արժեք է ներկայացնում նաև Հայագիտության համար, որովհետև պարունակում է հետաքրքիր տեղեկություններ ժամանակի Հայաստանի տնտեսական ու քաղաքական կյանքի վերաբերյալ, ինչպես և ուշագրավ կողմերով է՝ լրացնում Հայաստանում Օսմանյան Թուրքիայի վարած քաղաքականության մասին մեր պատկերացումները:

Մ.Զուլպյանի հեղինակակցությամբ գրած աշխատություններից անպայման պետք է հիշատակել Ա.Հաջյանի հետ նրա հրատարակած «Ստամբուլի արհեստագործական արտագրությունը 17-րդ դ. առաջին կեսին» (Մեթափոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ. Թուրքիա, X, Երևան, 1979, ռուս.): Այն ամբողջացնում է Հայ արհեստագործների՝ օսմանյան մայրաքաղաքում ունեցած կարևոր տեղի և նշանակության մասին մինչ այդ առկա իմացությունը, այն արհեստագործների, որոնց բազմաճնուտ և ամենաբազմազան աշխատանքի շնորհիվ էր, որ մի Հայտնի չափով ապահովվում էր օսմանյան մայրաքաղաքի կենսագործունեությունը:

Հայաստանի միջնադարյան պատմության հարցերին Մ.Զուլպյանը անդրադարձավ նաև «Հայ ժողովրդի պատմության հարցերը ըստ եվրոպացի հեղինակների, գիրք Ա. քաղաքական պատմություն» աշխատությամբ (Երևան, 1990): Այստեղ Հայաստանի և Հայ ժողովրդի պատմության հանգուցային հարցերը յուսաբանվում են եվրոպացի հեղինակների գիտարկումների ամենալայն տեսանկյունից: Հետազոտության հիմքում ընկած փաստական հարուստ նյութը՝ ուղեգրական, վավերագրական և այլ բնույթի գործեր, մեծավ մասամբ ունի սկզբնաղբյուրի արժեք և շատ ուշագրավ տեղեկություններ է պարունակում Հայաստանի և Հայ ժողովրդի մասին:

Մ.Զուլպյանը ավելի քան 4 տասնամյակ հանրապետության բուհերում դասավանդել է և այսօր ևս Խ.Աբովյանի անվ. մանկավարժական ինստիտուտում շարունակում է դասավանդել Հայոց և ընդհանուր պատմություն, Արևելքի նոր և նորագույն շրջանի պատմություն՝ անսպառ եռանդով իր բազմակողմանի գիտելիքներն ու հարուստ փորձը հաղորդելով ուսանողներին, հասցնելով նորանոր երիտասարդ գիտական կադրեր:

Այսօր արդեն յոթերորդ տասնամյակը լրացրած գիտնականը ունի շատ ծրագրեր, որոնց իրականացմանը կնպաստեն իր մեծ աշխատասիրությունն ու երիտասարդական ավյունը: Անսպառ կորով և գիտական նոր նվաճումներ ցանկանանք նրան:

Ա.Ա.ԽԱՌԱՏՅԱՆ

Պատմական գիտությունների դոկտոր